

**Ulusal Azınlıkların
Eğitim Haklarına İlişkin
Lahey Tavsiyeleri
ve Açıklayıcı Not**

Ekim 1996

**Ulusal Azınlıkların
Eğitim Haklarına İlişkin
Lahey Tavsiyeleri
ve Açıklayıcı Not**

Ekim 1996

Kaynağı belirtilmek suretiyle bu kitapçıktan alıntı yapılabilir. Bu kitapçık Etnik Gruplar Arası İlişkiler Vakfı tarafından orjinal dili İngilizce olarak hazırlanmış ve yayınlanmıştır.

ISBN 10: 90-75989-01-6

ISBN 13: 978-90-75989-01-4

İlave bilgi için aşığıdaki adresi arayabilirsiniz:

Office of the High Commissioner on National Minorities

Prinsessegracht 22

2514 AP The Hague

Tel: +31 (0)70 312 5500

Fax: +31 (0)70 363 5910

E-mail: hcnm@hcnm.org

www.osce.org/hcnm/

GİRİŞ

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Temmuz 1992 tarihinde aldığı Helsinki Kararları ile “mümkün olan en erken aşamada çatışmaları önlemenin bir aracı” olarak Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği pozisyonunu kurdu. Bu yetki ve sorumluluk büyük ölçüde eski Yugoslavya’daki duruma tepki olarak ve buna benzer olayların Avrupa’nın başka yerlerinde, özellikle de demokrasiye geçmekte olan ülkelerde tekrarlanması endişesiyle, 1990 yılı Kasım ayında kabul edilen Yeni bir Avrupa için Paris Şartı’nda öngörülen barış ve refahın sağlanması yönündeki taahhütleri zedeleyebileceği korkusuyla Devlet ve Hükümet başkanları tarafından oluşturuldu.

1 Ocak 1993’te Max Van der Stoel, ilk AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri (UAYK) olarak göreve başladı. Hollanda Parlamentosu üyeliği, Dışişleri Bakanlığı, Birleşmiş Milletler Daimi Temsilciliği ve uzun süre insan hakları savunuculuğu yapmış, biri olarak hatırı sayılır bir kişisel deneyime sahip olan Van der Stoel, dikkatini özellikle, Avrupanın bir çok yerinde azınlıklarla, merkezi otoriteler arasında tırmanma potansiyeli olduğunu düşündüğü anlaşmazlıklar üzerine yoğunlaştırdı. Diplomatik yollarla sessizce faaliyetlerini yürüten UAYK, Arnavutluk, Hırvatistan, Estonya, Macaristan, Kazakistan, Kırgızistan, Latviya, eski Yugoslav Cumhuriyeti Makedonya, Romanya, Slovakya ve Ukrayna’nın dahil olduğu bir düzineyi aşkın ülkeyle ilgilendi. Müdahaleleri öncelikle, bir Devletin sınırları içinde sayısal çoğunluğu oluştururken diğer bir yandan başka bir Devlette sayısal azınlığı oluşturan ulusal/etnik gruplara mensup bireylerin dahil olduğu ve dolayısıyla her iki Devletin hükümet yetkililerini ilgilendiren ve devletlerarası gerilimlere, eğer henüz bir çatışma haline gelmemişse, potansiyel kaynak oluşturan durumlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Zira bu tür gerginlikler Avrupa kıtasının tarihinin büyük kısmını belirlemiştir.

UAYK ulusal azınlıkların dahil olduğu gerilimlerin özüne değinirken, bu sorunlara bağımsız, tarafsız ve işbirliğinden yana bir aktör olarak yaklaşmaktadır. UAYK denetleyici bir mekanizma olmamakla beraber; analizlerinin temel çerçevesi ve özel tavsiyelerinin dayanağı her bir Devletin kabul etmiş olduğu uluslararası standartlardır. Bu bağlamda, tüm AGİT katılımcısı Devletlerin üstlenmiş oldukları yükümlülükleri, özellikle de, IV. Bölümü’nde Devletlerin ulusal azınlıklarla ilgili yükümlülüklerinin ayrıntılı olarak belirtildiği 1990 tarihli İnsani Boyut Konferansı Kopenhag Belgesi’ni

kabul eden Devletlerin üstlenmiş oldukları yükümlükleri hatırlamak önemlidir. Ayrıca, AGİT üyesi bütün Devletler, azınlık hakları da dahil olmak üzere Birleşmiş Milletler'in insan haklarıyla ilgili taahhütlerini yerine getirmekle ve yine AGİT üyesi Devletlerin büyük bir çoğunluğu Avrupa Konseyi standartlarına uymakla yükümlüdürler.

Yaklaşık 4 yıllık yoğun bir faaliyet sürecinden sonra, UAYK, ilgilendiği birçok Devlette dikkatini çeken tekrarlanmakta olan belirli bazı sorunları ve konuları tespit etmiştir. UAYK'nin yakın zamanda belirttiği üzere "Ulusal bir azınlığa mensup kişilerin kimliklerinin korunması ve güçlendirilmesi açısından eğitimin çok önemli bir faktör olduğu" için azınlık eğitimi, özellikle azınlık dili eğitimi, bunlar arasında büyük bir önceliğe sahiptir. UAYK bu düşünceyle, 1995 sonbaharında, AGİT üyesi Devletlerde azınlıkların eğitim haklarının uygun ve tutarlı bir şekilde uygulanması konusunda tavsiyelerini almak üzere, Etnik Gruplar Arası İlişkiler Vakfı'ndan, uluslararası düzeyde tanınmış küçük bir grup uzmana danışmasını talep etti.

Etnik Gruplar Arası İlişkiler Vakfı -UAYK'ni destekleyici uzmanlık faaliyetlerinde bulunmak üzere 1993 yılında kurulan sivil toplum örgütü-Lahey'de düzenlenen iki toplantı da dahil olmak üzere, konuyla ilgili çeşitli bilim dallarından uzmanlarla bir dizi görüşmelerde bulundu. Görüşülen uzmanlar arasında, bir yanda uluslararası hukukta uzmanlaşmış hukukçular, diğer yanda azınlıkların sorunları ve gereksinimleri üzerine uzmanlaşmış dilbilimci ve eğitimciler vardı. Uzmanlar şunlardı:

A.G. Boyd Robertson, Gal dilinde kıdemli öğretim üyesi, Strathclyde Üniversitesi (Birleşik Krallık); Dr. Pieter van Dijk, Danıştay Üyesi (Hollanda); Dr. Asbjørn Eide, Norveç İnsan Hakları Enstitüsü Direktörü (Norveç); Prof. Rein Müllerson, Uluslararası Hukuk Bölümü Başkanı, King's College (Birleşik Krallık); Prof. Allan Rosas, Åbo Akademi Üniversitesi (Finlandiya); Dr. Tove Skutnabb-Kangas, Doçent, Roskilde Üniversitesi Diller ve Kültür Bölümü (Danimarka); Prof. György Szépe, Dil Bilimleri Bölümü, Janus Pannonius Üniversitesi (Macaristan); Prof. Patrick Thornberry, Hukuk Bölümü, Keele Üniversitesi (Birleşik Krallık); Jenne van der Velde, Kıdemli Müfredat Danışmanı, Müfredat Geliştirme Ulusal Enstitüsü (Hollanda).

Mevcut azınlık hakları standartları insan haklarının bir parçası olduğundan, uluslararası uzmanlarla görüşmelerin başlama noktası, Devletlerin, ayırım gözetmeme yükümlülüğü başta olmak üzere, insan hakları ile ilgili diğer tüm yükümlülüklerini yerine getirdiğini varsaymak olacaktır. Ayrıca, bütün insan haklarının temel hedefinin, birey kişiliğinin eşit koşullarda tam ve özgür gelişimini sağlamak olduğu varsayıldı. Sonuç olarak, sivil toplumun açık ve esnek olması ve böylece ulusal azınlıklara mensup kişiler de dahil herkesi içine alması gerektiği varsayıldı.

Sonuçta ortaya çıkan Ulusal Azınlıkların Eğitim Haklarına İlişkin Tavsiyeler, UAYK'nin ilgilendiği sorunlarda, azınlıklara ilişkin genel uygulanabilir eğitim haklarının içeriğini göreceli olarak sade bir dille açıklığa kavuşturma girişimidir. Buna ek olarak, uluslararası standartlar, bu hakların bir bütünlük içerisinde uygulanabilirliğini sağlayacak şekilde yorumlanmıştır. Tavsiyeler, eğitim konusunda uygulamada ortaya çıkan sorunlara cevap verecek şekilde sekiz alt başlığa ayrılmıştır. Tavsiyelerin daha ayrıntılı açıklaması, ilgili uluslararası standartlara işaret eden Açıklayıcı Not içinde yer almaktadır.

ULUSAL AZINLIKLARIN EĞİTİM HAKLARINA İLİŞKİN LAHEY TAVSİYELERİ

Uluslararası Belgelerin Özü

- 1) Ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi kimliklerini sürdürme hakkı ancak eğitim sürecinde ana dillerinin doğru bilgisini kazanmalarıyla tam olarak gerçekleşebilir. Ulusal azınlıklara mensup kişiler, aynı anda Devlet dilini yeterli düzeyde öğrenerek daha geniş anlamda ulusal topluma entegre olmakla da sorumludurlar.
- 2) Devletler, ulusal azınlıklara mensup kişilerin yararına olabilecek uluslararası belgeleri uygularken, eşitlik ve ayırım gözetmeme gibi temel ilkelere daimi olarak bağlı kalmalıdırlar.
- 3) İlgili uluslararası yükümlülüklerin ve taahhütlerin uluslararası düzeyde minimum standartları oluşturduğu unutulmamalıdır. Bu yükümlülük ve taahhütlerin kısıtlayıcı bir şekilde yorumlanması bu belgelerin özüne ve amacına aykırı olur.

Önlemler ve Kaynaklar

- 4) Devletler, azınlıkların eğitim hakları konusuna etkin bir şekilde yaklaşmalıdırlar. Devletler, gerektiği yerde mevcut kaynaklarını maksimum düzeyde kullanarak ve özellikle ekonomik ve teknik alanlarda uluslararası yardım ve işbirliğine giderek azınlık dilinde eğitim haklarının aktif bir biçimde uygulanmasını sağlayacak özel önlemler almalıdırlar.

Ademi Merkeziyetçilik ve Katılım

- 5) Devletler, ulusal azınlık üyelerini temsil eden kuruluşların azınlık eğitimi ile ilgili politika ve programların geliştirilmesi ve yürütülmesine anlamlı bir biçimde katılımlarını sağlayacak koşulları yaratmalıdırlar.

- 6) Devletler, bölgesel ve yerel yönetimlerini, azınlık eğitimi konusuyula ilgili gerekli yetkilerle donatmalı ve bu yetkilere uygun olarak azınlıkların bölgesel ve/veya yerel düzeyde politikaların belirlenmesi sürecine katılımlarını sağlamalıdır.
- 7) Devletler, azınlık dilinde eğitim alanı dahil olmak üzere, yerel düzeyde anne-babanın eğitim sistemine dahil edilmesini ve bir tercihte bulunmasını teşvik edecek önlemler almalıdır.

Kamu Kuruluşları ve Özel Kuruluşlar

- 8) Uluslararası hukuka göre, ulusal azınlıklara mensup kişilerin, diğer kişiler gibi iç hukuka uygun olarak kendi özel eğitim kurumlarını oluşturma ve yönetme hakları vardır. Bu kurumlar azınlık dilinde eğitim veren okulları içerebilir.
- 9) Ulusal azınlık mensubu kişilerin kendi özel eğitim kurumlarını açma ve yönetme hakkı söz konusu olduğunda, Devletler bu eğitim kurumlarının kuruluşunu ve yönetimini düzenleyen yasal ve idari şartlarda gereksiz yükümlülükler getirerek bu hakkın kullanımını engellememelidirler.
- 10) Azınlık dilinde eğitim veren özel kurumların herhangi bir engellemeye veya ayrımcılığa maruz kalmaksızın Devlet bütçesinden, uluslararası kaynaklardan ve özel sektörden fon temin etme hakları vardır.

İlk ve Ortaokul Düzeyinde Azınlık Eğitimi

- 11) Eğitimin ilk yılları, bir çocuğun gelişiminde temel bir öneme sahiptir. Eğitim alanında yapılan araştırmalar, okul öncesi ve anaokulu döneminde öğrenim dilinin, çocuğun konuştuğu kendi dili olması gerektiğini göstermektedir. Devletler mümkün olan her yerde, ailelerin bu seçenektan yararlanmalarını sağlayacak koşulları yaratmalıdırlar.
- 12) Araştırmalar ayrıca, ilkokulda müfredat programının azınlık dilinde verilmesinin de ideal olduğunu göstermektedir. Azınlık dili müfredat programı dahilinde, düzenli bir ders başlığı olarak öğretilmelidir. Devletin resmi dili de, tercihen her iki dile vakıf ve çocukların kültürel, dilsel geçmişleri hakkında yeterli bilgiye sahip öğretmenler tarafından aynı

şekilde düzenli bir ders olarak öğretilmelidir. İlkokul sürecinin sonuna doğru, bir kısım uygulamalı veya kuramsal olmayan dersler Devletin resmi dili ile öğretilmelidir. Devletler, mümkün olan her yerde, ailelerin bu seçenekten yararlanmalarını sağlayacak koşulları yaratmalıdırlar.

- 13) Ortaokulda, müfredat programının önemli bir bölümü azınlık diliyle öğretilmelidir. Azınlık dili düzenli bir ders olarak öğretilmelidir. Devletin resmi dili de, tercihen her iki dile vakıf ve çocukların kültürel, dilsel geçmişleri hakkında yeterli bilgiye sahip öğretmenler tarafından düzenli bir ders olarak öğretilmelidir. Bu süreç boyuca, Devletin resmi dilinde verilen ders başlığı sayısı aşamalı olarak arttırılmalıdır. Araştırma sonuçları, resmi dilde öğretim ne kadar aşamalı olarak artırılırsa bunun çocuk için o kadar yararlı olacağını ortaya koymaktadır.
- 14) İlk ve ortaokul düzeylerinde azınlık dilinde eğitimin sürdürülebilmesi, büyük ölçüde, tüm disiplinlerde azınlığın ana dilinde iyi eğitilmiş öğretmenlerin mevcudiyetine bağlıdır. Bu nedenle, Devletler, azınlık dilinde eğitim için gerekli olanakları yaratma yükümlülüklerinden yola çıkarak, bu öğretmenlerin uygun bir eğitim alması için yeterli koşulları sağlamalı ve bu tür bir eğitim alınmasını mümkün kılmalıdır.

Meslek Okullarında Azınlık Eğitimi

- 15) Ulusal bir azınlığa mensup kişiler, bu yönde bir talepte bulunmuşlarsa, bunun bir ihtiyaç olduğunu ortaya koymuşlarsa ve bu azınlığa mensup kişilerin sayısal büyüklüğü böyle bir talebi haklı kılıyorsa, belirli konularda azınlık dilinde mesleki eğitime olanak sağlanmalıdır.
- 16) Ana dilde eğitim veren meslek okullarının müfredat programları, bu eğitim programları tamamlandığında öğrencilerin hem azınlık dilinde hem de Devletin resmi dilinde mesleklerini icra etmelerini sağlayacak şekilde planlanmalıdır.

Üniversite Düzeyinde Azınlık Eğitimi

- 17) Ulusal azınlıklara mensup kişiler, buna ihtiyaç olduğunu ortaya koydukları ve sayısal büyüklükleri bu ihtiyacı haklı kıldığı zaman, kendi dillerinde yükseköğrenim görebilmelidirler. Mevcut eğitim yapısı içinde sözkonusu

ulusal azınlığın gereksinimlerine yeterli düzeyde cevap verecek şekilde gerekli imkanların sağlanması suretiyle, ulusal azınlıkların azınlık dilinde üniversite düzeyinde eğitim almaları hukuken mümkün hale getirilebilir. Ulusal azınlıklara mensup kişiler de, kendi üst düzey eğitim kurumlarını oluşturmanın yol ve yöntemlerini araştırabilirler.

- 18) Bir ulusal azınlığın yakın tarihte kendi yüksek öğretim kurumlarını kendi muhafaza edip kontrol ettiği durumlarda, bu olgu gelecekte sağlanacak kaynakların modelinin belirlenmesinde belirleyici olmamalıdır.

Müfredat Programı Geliştirme

- 19) Uluslararası belgelerin kültürler arası eğitime ve azınlık tarihi, kültürü ve geleneklerinin ön plana çıkmasına verdiği önem ve değer dikkate alınarak, Devletin eğitimle ilgili makamları, genel zorunlu müfredat programının, kendi ulusal azınlıklarının tarihi, kültürü ve geleneklerinin öğretilmesini kapsayacak şekilde olmasını güvence altına almalıdırlar. Çoğunluk üyelerini o Devlette yaşayan ulusal azınlıkların dilini öğrenmeye teşvik etmek, sözkonusu Devlet içerisinde hoşgörünün ve çok kültürlülüğün güçlenmesine katkı sağlayacaktır.
- 20) Müfredat programının azınlıklarla ilgili kısmı, sözkonusu azınlığı temsil eden kurumların aktif katılımıyla geliştirilmelidir.
- 21) Devletler, azınlık dili eğitimine ilişkin müfredat programlarını geliştirme ve değerlendirme merkezleri kurulmasına olanak sağlanmalıdır. Bu tür merkezlerin, müfredatla ilgili hedeflere ulaşılmasına yeterli düzeyde katkı sunmaları koşuluyla, var olan kurumlara bağlanması mümkündür.

ULUSAL AZINLIKLARIN EĞİTİM HAKLARINA İLİŞKİN LAHEY TAVSİYELERİ AÇIKLAYICI NOTU

Genel Giriş

1948 tarihli Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi (EİHB), eğitimin bir insan hakkı olduğunu ifade eden ilk uluslararası belge olduğu için bu alanda yeni bir çığır açmıştır.

Bildirge'nin 26. Maddesi, ilk öğretimin zorunlu olduğuna işaret eder. Devletlere, genel olarak teknik ve mesleki eğitim alabilme imkanını yaratma ve yüksek öğrenimin, yeteneğe göre, herkese açık olmasını sağlama yükümlülüğü getirir. Ayrıca, eğitimin amacının insan kişiliğinin tam gelişiminin sağlanması ve insan hakları ve temel özgürlüklerin güçlendirilmesi olması gerektiğini açıkça belirtir. Akabinde 26. Madde eğitimin uluslar, ırksal ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştireceğini ve barışın korunmasına katkıda bulunacağını ifade eder. Ailelerin çocuklarına verilecek eğitim biçimini seçme konusunda öncelik hakkına sahip olduklarını da açıkça belirtir. 26. Maddenin hükümleri ayrıca, sözleşme hukuku bağlamında daha güçlü bir şekilde ve çok daha ayrıntılı olarak **Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi**'nin 13. Maddesi'nde tekrarlanmıştır.

26. Madde, zamanla ortaya çıkan ve eğitim hakkının hem genel anlamda herkes için hem de özel olarak azınlıklar için bir hak olduğunu teyit eden ve bu hakları daha ayrıntılı bir şekilde ele alan daha sonraki uluslararası belgeler için açıklık ve kapsamlılık vurgusunu yapmıştır.

- **Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi**'nin 27. Maddesi.
- **Çocuk Hakları Sözleşmesi**'nin 30. Maddesi.

Yukarıda sözü edilen Maddeler, azınlıkların kendi dillerini, mensubu oldukları grubun diğer üyeleriyle birlikte kullanma hakkını garanti etmektedir. Aşağıdaki Maddeler, kendi bağlamlarında, ulusal azınlıkların ana dillerini öğrenme veya ana dillerinde öğrenim görme olanaklarına ilişkin güvenceler sağlar.

- **Eğitimde Ayrımcılığa Karşı UNESCO Sözleşmesi**'nin 5. Maddesi.
- **AGİK İnsani Boyut Konferansı Kopenhag Toplantısı Belgesi**'nin 34. Paragrafı.
- **BM Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi**'nin 4. Maddesi.
- **Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi**'nin 14. Maddesi.

Bu belgelerin tümü, azınlıkların kendi kolektif kimliklerini ana dilleri vasıtası aracılığıyla sürdürme hakkını farklı derecelerde ifade etmektedir. Bu hak her şeyden önce eğitim yoluyla gerçekleştirilir. Ancak bu belgeler, azınlık dili kullanımı ile kolektif kimliği sürdürme hakkını temin ederken, diğer yandan daha geniş ulusal topluma entegrasyonları ve katılım sorumlulukları ile dengelenmesi gerektiğinin altını çizer. Böylesi bir entegrasyon, hem o toplum hem de Devletin dil(ler)i hakkında sağlam bilgi sahibi olmayı gerektirir. Hoşgörünün ve çoğulculuğun geliştirilmesi de bu dinamiğin önemli bir bileşenidir.

Azınlık dili eğitime gönderme yapan uluslararası insan hakları belgeleri bir nebze belirsiz ve genel kalmaktadır. Ne bu eğitimin hangi ölçüde erişilebilir olduğuna özellikle işaret etmekte, ne de azınlıklara ana dil eğitiminin hangi düzeylerde ve hangi araçlarla sağlanması gerektiğini düzenlemektedirler. Avrupa Konseyi **Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi**'nin 14. Maddesinde belirtilen ve azınlık dilini öğretme veya bu dilde öğrenim görme için “yeterli fırsatlar” sağlama gibi kavramlar, diğer unsurlar ışığında değerlendirilmelidir. Bu unsurlar, aynı Sözleşmenin 5. Maddesinde belirtilen dilin ve kültürün korunması, sürdürülmesi ve geliştirilmesine olanak sağlayacak koşulların yaratılması gerekliliği veya **AGİK İnsani Boyut Konferansı Kopenhag Toplantı Belgesi**'nin 33. Paragrafında ön görülen, ulusal azınlıkların etnik, kültürel, dinsel ve dinsel kimliklerinin korunması için gerekli önlemlerin alınması ihtiyacını kapsar.

Devletlerin olanakları dahilinde sağlayabileceği yararlanabilme düzeyi ne olursa olsun, bunun keyfi bir şekilde belirlenmemesi gerekir. Devletlerin, bunları sürekli olarak ifade eden ve ortaya koyan ilgili ulusal azınlıkların ihtiyaçlarına gerekli özeni göstermesi gerekir.

Öte yandan, azınlıkların üstüne düşen, ulusal azınlıklarında bu taleplerinde makul olmasına özen göstermeleridir. Kendi sayısal güçleri, herhangi bir bölgedeki (veya bölgelerdeki) demografik yoğunluklarının yanı sıra, zamanla bu hizmetlerle olanakların kalıcılığına katkıda bulunma kapasiteleri gibi, meşru etmenleri dikkate almalıdırlar.

Uluslararası Belgelerin Özü

Yıllar içerisinde, azınlık haklarının uluslararası standartlarda formüle edilmiş biçiminde bir evrim yaşanmıştır. **Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi**'nde (1966) ifade edilen "...ulusal azınlıklara mensup kişilerin ...hakları inkar edilmeyecektir" gibi pasif formüller, yerini **AGİK İnsani Boyut Konferansı Kopenhag Toplantısı Belgesi**'nde (1990) yer alan "... Devletler ulusal azınlıkların etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerini koruyacaktır.." gibi daha pozitif ve pro-aktif bir yaklaşıma bırakmıştır. Sürmekte olan bu yaklaşım değişikliği, bu belgeleri sınırlayıcı veya minimalist yorumlamanın, söz konusu belgelerin formüle edilmişteki özüne uygun olmadığını işaret etmektedir.

Buna ilaveten yararlanma düzeyi, **Birleşmiş Milletler Şartı**'nın 1. Maddesi ile **İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi**'nin 2. Maddesinde düzenlenen ve uluslararası belgelerin çoğunda da tekrarlandığı üzere; eşitlik ve ayrım gözetmeme temel ilkelerine uygun olarak gerçekleştirilmelidir. Bu durumda her Devletin özgül koşulları da dikkate alınmalıdır.

Önlemler ve Kaynaklar

Ulusal azınlık üyesi kişilerin tam eşitliğini güvence altına almak için özel önlemlerin benimsenmesini teşvik eden **Kopenhag Belgesi**'nin 31. Paragrafının özüne uygun bir anlayışla, AGİK üyesi Devletlerin azınlık hakları konusuna pro-aktif bir yaklaşım içinde olmaları teşvik edilmektedir. Aynı şekilde, **Kopenhag Belgesi**'nin 33. Paragrafı, Devletlerin, kendi topraklarında yaşayan ulusal azınlıkların etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerini korumalarını ve bu kimliklerinin geliştirilmesi için uygun koşulları yaratmalarını gerektirmektedir.

Bazı durumlarda AGİT üyesi Devletler, ulusal azınlıkların yararına uygulanacak eğitim politikaları ve programlarını yürütme kapasitelerini haklı olarak engelleyebilecek ciddi mali sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bazı hakların hemen tanınması gerekli ise de, Devletler, **Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi**'nin 2. Maddesinin özüne uygun olarak, uluslararası yardım ve işbirliği yolunu kullanmak da dahil, kendi mevcut kaynaklarını maksimum düzeyde kullanarak azınlık dilinde eğitim haklarının tam olarak gerçekleştirilmesi için sürekli bir çaba içerisinde olmalıdırlar.

Ademi Merkeziyetçilik ve Katılım

Ulusal Azınlıkların Korunmasına ilişkin Çerçeve Sözleşmesi'nin 15. Maddesi, **AGİK İnsani Boyut Konferansı Kopenhag Toplantı Belgesi**'nin 30. Paragrafı ve **BM Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi**'nin 3. Maddesi, de dahil tümü, özellikle de kendilerini doğrudan etkileyeceği konuların değerlendirildiği durumlarda, ulusal azınlıkların karar alma süreçlerine katılımının gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

Karar alma süreçlerine etkin katılım, özellikle azınlıkları etkilediğinde, demokratik sürecin temel unsurudur.

Kendi kimliklerinin korunması ve geliştirilmesi ile ilgili konular dahil olmak üzere, ulusal azınlıkların kamuyu ilgilendiren konulara etkin katılımının önemine vurgu yapan **Kopenhag Belgesi**'nin 35. Paragrafının özünden hareketle, Devletler ulusal azınlıkları temsil eden kurumların eğitim sürecine katılımıyla birlikte anne-babanın yerel ve bölgesel düzeyde etkin müdahalesine (ki buna azınlıkları ilgilendirdiğinde müfredat programı geliştirme süreci de dahildir) olanak sağlamalıdır.

Kamu Kuruluşları ve Özel Kuruluşlar

Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 27. Maddesi, azınlıkların kendi dillerini, gruplarının diğer üyeleri ile toplum içinde kullanma hakkına işaret etmektedir. **Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi**'nin 13. Maddesi, anne-babanın, çocukları için kamu makamlarınca kurulmuş okulların dışında okul seçme hakkını güvence altına almaktadır. Ayrıca, bireylerin ve kurumların alternatif eğitim kurumları

oluşturma ve yönetme hakkını da Devlet tarafından konan asgari eğitim standartlarına uygun olduğu sürece, garanti etmektedir. **Ulusal Azınlıkların Korunmasına ilişkin Çerçeve Sözleşmesi**'nin 13. Maddesi, Devletin bu kurumlara mali kaynak sağlama yükümlülüğü olmamakla birlikte, azınlıkların kendi eğitim kurumlarını oluşturma ve yönetme hakkına işaret etmektedir. **Kopenhag Belgesi**'nin 32. Paragrafı, Devletlere bu eğitim kurumlarına mali kaynak sağlama yükümlülüğü getirmemekte, ancak bu kurumların “ulusal mevzuata uygun olarak Devletten kamu yardımı almaya çalışabileceğini” ifade etmektedir.

Ulusal azınlıkların eğitimle ilgili kurumlar da dahil, kendi kurumlarını kurma ve yönetme hakkı, uluslararası hukukta sağlam temeli olan bir haktır ve bu hakkın bu şekliyle de tanınması gerekir. Devletlerin bu süreci idari bir bakış açısıyla ve kendi yasalarına uygun olarak denetleme hakkı olmakla birlikte, ulusal azınlıkların kendi eğitim kurumlarını kurmalarını pratikte imkansız hale getirecek makul olmayan idari taleplerde bulunarak bu hakkın kullanımını engellememesi lazımdır.

Devletlerin bu tür özel kuruluşlara fon sağlama gibi resmi bir yükümlülüğü olmamakla birlikte, bu kuruluşların tüm yurt içi ve uluslararası kaynaklardan mali destek bulma arayışlarını engellenmemelidir.

İlk ve Ortaokul Düzeyinde Azınlık Eğitimi

Azınlık dili eğitimi ile ilgili uluslararası belgelerde, azınlıkların sadece, anadilleri aracılığıyla kendi kimliklerini koruma hakları olmadığı, bunun yanı sıra Devletin resmi dilini öğrenerek daha geniş anlamda ulusal topluma entegre olma ve katılma hakları da olduğu ifade edilmektedir.

Bu bakış açısıyla, AGİT üyesi Devletlerde ulusal azınlıkların çok dilli olmalarının sağlanması, uluslararası belgelerdeki, ulusal azınlıkların korunmasına ve entegrasyonuna ilişkin amaçlara ulaşmanın en etkin yolu olarak görülebilir. İlk ve ortaokul düzeyinde eğitim ile ilgili tavsiyeler, azınlık dilinde eğitim politikasının geliştirilmesinde ve ilgili programların hazırlanmasında rehberlik etme amacına hizmet etmektedir.

Teklif edilen aklaşım, eğitim ile ilgili araştırmalara dayanmakta olup ilgili uluslararası normların gerçekçi bir yorumunu oluşturmaktadır.

Bu yaklaşımın etkili olabilmesi bir çok etkene bağlıdır. İlk olarak, bu yaklaşımın azınlığın zayıf durumdaki ana dilini öğretim dili haline getirerek güçlendirmesi ölçüsüdür. Bir başka faktör, her iki dili bilen öğretmenlerin sürecin bütününe ne ölçüde katıldığıdır.

Dikkate alınması gereken bir diğer faktör ise, hem azınlık dilinin hem de Devlet dilinin 12 yıllık öğrenim süresince ne ölçüde öğretilbildiği ve son olarak da, çocuk eğitiminin farklı aşamalarında her iki dilin de eğitim aracı olarak en uygun şekilde ne ölçüde kullanılabildiğidir.

Bu yaklaşım, daha zayıf konumdaki azınlık dilinin güçlenmesi için gerekli ortamı yaratmayı çabalamaktadır. Azınlık dilini öğretmeyi amaçlayan ya da yalnızca Devletin resmi dilinde öğretime erken geçişin olanak sağlamak için azınlık dilinde minimum düzeyde eğitim vermeyi amaçlayan diğer yaklaşımlardan dikkate değer bir farklılık arz etmektedir.

Müfredat programının sadece Devletin dili aracılığıyla öğretildiği ve azınlık çocuklarının bütün eğitim süresince çoğunluğun çocuklarıyla aynı sınıflarda okutulması gibi yüzeysel yaklaşımlar uluslararası standartlara uygun değildir. Aynı şekilde, bu tüm eğitim süreci boyunca bütün müfredat programının sadece azınlığın ana diliyle öğretildiği ayrılmış okullara ve toplumun çoğunluğun konuştuğu dilinin hiçbir şekilde öğretilmediği veya asgari düzeyde öğretildiği durumlara uygulanır.

Meslek Okullarında Azınlık Eğitimi

Kopenhag Belgesi'nin 34. Paragrafında düzenlenen, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi ana dilini öğrenme veya ana dilinde öğrenim görme hakkının, belirli konularda ana dilde mesleki eğitim hakkını da kapsamaması gerekir. AGİT üyesi Devletler, eşitlik ve ayırım gözetmeme anlayışıyla, bu yönde bir talep varsa ve talep edenlerin sayısı bu tür bir eğitimi haklı kılıyorsa, azınlık dilinde mesleki eğitime olanak sağlamalıdır.

Diğer yandan, Devletin ekonomik ve eğitimle ilgili politikalarını planlama ve kontrol kapasitesi zayıflatılmamalıdır. Azınlık dilinde eğitim veren meslek okullarından mezun olanların Devletin resmi dilini de profesyonel düzeyde kullanabilmeleri bir avantaj olacaktır. Böylelikle, mezun olanların hem söz konusu azınlığın yoğunlaştığı bölgede hem de Devlet sınırları içindeki herhangi

bir yerde çalışabilmelerine olanak sağlayacaktır. Malların, hizmetlerin ve emeğin serbest dolaşımını öngören pazar ekonomisine geçişin yaşandığı bir dönemde bu yönde ortaya çıkan bir kısıtlama, Devletin istihdam olanakları yaratmasını ve genel anlamda ekonomik gelişmeyi zorlaştırabilir. Bu nedenle, ulusal azınlıkların ana dillerindeki mesleki eğitimin bu eğitimi alan öğrencilerin Devletin dil(ler)inde de uygun bir eğitim almalarını sağlaması gerekir.

Üniversite Düzeyinde Azınlık Eğitimi

Yukarıda da belirtildiği gibi, **Kopenhag Belgesi**'nin 34. Paragrafında ifade edilen, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi ana dillerini öğrenme veya bu dillerde öğrenim görme hakkı, ulusal azınlıkların kendi ana dillerinde yükseköğrenim görme hakkı olduğuna da işaret eder. Bu durumda da yine, eşit yararlanma ve ayırım gözetmeme ilkeleri ile topluluğun ihtiyaçları ve olağan sayısal meşruiyet dikkate alınmalıdır. Hükümetin mali kaynak sağlamadığı durumlarda, azınlıkların kendi yüksek öğrenim kurumlarını kurma hakkı kısıtlanmamalıdır.

Kopenhag Belgesi'nin 33. Paragrafı, Devletlerin yalnızca azınlık kimliklerinin korumasına değil, aynı zamanda bu kimliği geliştirmesinin önemine de vurgu yapar. Bu bakış açısıyla, bu yönde bir talep ortaya konmuşsa ve söz konusu azınlığın sayısal büyüklüğü bu yöndeki talebi haklı kılıyorsa, Devletler, azınlık dilinde yükseköğretime olanak sağlanıp sağlanamayacağını değerlendirmelidirler. Bu bağlamda, azınlık dilinde yüksel öğrenim, öğretmen yetiştirme ile sınırlandırılmamalıdır.

Bu böyle olmakla birlikte, özellikle pazar ekonomisine geçmekte olan Devletlerin karşılaştığı mali sıkıntılar dikkate alınmalıdır. Azınlık dilinde yüksek öğrenim görmeyi düzenleyen bu Maddeler, yükseköğretim sisteminde paralel bir yapılanmanın gerçekleşeceği anlamına gelmemektedir. Bunun yanı sıra, üniversite düzeyinde paralel eğitim kurumlarının güçlenmesi azınlığın çoğunluktan soyutlanmasına neden olabilir. **Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi**'nin 26. Maddesi, eğitimin amacının uluslar, ırksal ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğun geliştirilmesi olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu anlayışla ve entegrasyonu göz önünde bulundurarak, azınlık ve çoğunluğun entelektüel ve kültürel gelişiminin birbirinden ayrı gerçekleşmemesi gerekir.

Müfredat Programı Geliştirme

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden itibaren, daha önce hiç olmadığı kadar ve giderek artan sayıda uluslararası belgede eğitimin amaçlarına daha fazla vurgu yapılmıştır. Bu belgelere göre, eğitim yalnızca katı bir akademik veya teknik yetiştirmeyi değil, aynı zamanda hoşgörü, çoğulculuk, ırkçılık karşıtlığı, uluslararası ve toplumlar arası uyumu aşılama ve gerektirmektedir. Bu gerekliliklerin, sınırları içerisinde ulusal azınlıkları olan Devletlere özel bir görev yüklediği açıktır. Gruplar arası/etnik gruplar arası bir arada yaşama ve uyum, bu Devletlerde iç istikrarın sağlanması açısından yaşamsal bir öneme sahiptir. Bu şekilde bir arada yaşama ve uyum, bölgesel barış ve güvenliğin korunmasında da önemli bir faktördür.

BM Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi'nin 4. Maddesi, Devletlerin “kendi sınırları içerisindeki azınlıkların tarih, gelenek, dil ve kültürleri konusunda bilgilenmelerini teşvik etmesini”ni gerektirmektedir. **Ulusal Azınlıkların Korunmasına ilişkin Çerçeve Sözleşmesi**'nin 12. Maddesi, Devletlerin “ulusal azınlıklarının kültür, tarih, dil ve din bilgisini geliştirmelerini” gerektirmektedir.

AGİK İnsani Boyut Konferansı Kopenhag Toplantı Belgesi'nin 34. Paragrafı, Devletlerin, okul müfredat programlarında “ulusal azınlıkların tarih ve kültürlerini de göz önünde bulundurmaları” gereğine işaret etmektedir.

Bu gereklilikler, Devletlere, kendi sınırları içerisinde yaşayan çeşitli ulusal azınlıkların tarih ve kültürlerinin okul müfredatında öğretilmesi yükümlülüğü getirmektedir. Bu, söz konusu azınlığın katılımını gerektirmeden, Devlet otoritelerince tek taraflı olarak da sağlanabilir. Yine de konuya bu şekilde yaklaşılması tavsiye edilmemektedir ve böylesi bir yaklaşımın zararlı sonuçları olabilir.

Ulusal Azınlıkların Korunmasına ilişkin Çerçeve Sözleşmesi'nin 15. Maddesi, **AGİK İnsani Boyut Konferansı Kopenhag Toplantı Belgesi**'nin 30. Paragrafı ve **BM Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi**'nin 3. Maddesi, de dahil tümü, ulusal azınlıkların, özellikle ele alınan konuların söz konusu azınlığı doğrudan etkilediği durumlarda, karar alma süreçlerine katılımının gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

Bu nedenle, azınlık dilinde eğitim müfredat programı geliştirme merkezlerinin varlığı bu ikili süreci kolaylaştırarak sürecin nitelikli ve profesyonel olmasını sağlayacaktır.

Son Söz

Azınlıkların eğitim hakları konusu birçok AGİT katılımcısı Devlette hassas bir konudur. Aynı zamanda eğitim süreci, AGİT katılımcısı Devletlerdeki çeşitli topluluklar arasında karşılıklı saygı ve anlayışı kolaylaştırıcı ve güçlendirici bir potansiyele sahiptir.

Bu konunun hassasiyeti gereği ve çeşitli uluslararası insan hakları belgelerinde yer alan standartların bir anlamda genel ve belirsiz olması nedeniyle, bir dizi tavsiyenin ayrıntılı olarak incelenmesi, azınlıkların eğitim haklarına ilişkin sorunları daha iyi anlamaya ve bu sorunlara daha iyi bir yaklaşım geliştirmeye katkı sunabilir. Lahey Tavsiyeleri'nin geniş kapsamlı olması amaçlanmamıştır. Bu tavsiyelerle, Devletlere azınlık dilinde eğitim politikalarının geliştirilmesinde yardımcı olacak bir genel çerçeve sunulmak istenmiştir.

H/Turk